

УДК: 343.343.3

DOI: <https://doi.org/10.32366/2709-9261-2021-2-2-119-131>

Демчишин Дмитро Анатолійович,
викладач

*(Донецький державний університет
внутрішніх справ, м. Маріуполь)*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4172-1272>

ІНДИВІДУАЛЬНО-ПРОФІЛАКТИЧНІ ЗАХОДИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ХУЛІГАНСТВУ

У статті досліджено індивідуально-профілактичні заходи щодо запобігання хуліганству. Індивідуальне запобігання хуліганству запропоновано розуміти як комплекс кримінологічно-психологічних заходів та засобів, спрямованих на своєчасне виявлення, попередження та корекцію особистісних якостей людини (ціннісні орієнтації, мотиви тощо), котрі спотворюють у її свідомості встановлені заборони на порушення громадського порядку й моральності та обумовлюють прагнення вчинити хуліганські дії з метою самореалізації і демонстрації антигромадської поведінки. Більша частина індивідуально-профілактичних засобів запобігання хуліганству полягає у встановленні та корекції якостей особи, котрі призводять до демонстрації нею агресії та зухвалості. Зазначено, що суть проблеми запобігання хуліганству в тому, що часто такі дії складно спрогнозувати, оскільки інколи навіть сам правопорушник не може відповідати за свої реакції на об'єктивні подразники. Саме тому наголошується на важливості своєчасного встановлення осіб, потенційно здатних на антигромадську поведінку.

Ключові слова: хуліганство; запобігання; профілактика; агресія; емоція; індивідуальний рівень.

Постановка проблеми. На сьогодні кримінологія має безліч способів і шляхів запобігання та протидії кримінально протиправній діяльності. Серед них найбільш ефективними залишаються індивідуальні профілактичні заходи. Це обумовлено тим, що безпосередній вплив на особистість кримінального правопорушника позбавляє його реальної та потенційної суспільної небезпеки. Особливої актуальності питання набуває, коли мова йде про кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності, особливо – хуліганства. Така кореляція пояснюється антисуспільною спрямованістю та зухвалою поведінкою людини. Саме тому безпосередня робота з останньою часто дає більш швидкий, ефективний та довгостроковий результат. Отже, зважаючи на зазначене, уважаємо за доцільне розглянути сутність індивідуальних профілактичних заходів і засобів запобігання кримінально протиправній діяльності взагалі та хуліганству зокрема.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Необхідно зауважити, що заходи щодо запобігання та профілактики хуліганства були предметом наукових досліджень В. В. Голіна, М. Й. Коржанського, В. В. Кузнецова, В. А. Мисливого, А. А. Музики, В. В. Сташиса, Є. В. Фесенка та інших учених. Слід зазначити: заходи щодо запобігання хуліганству на індивідуальному рівні в сучасній кримінологічній доктрині досліджені недостатньо.

Тому **метою цієї статті** є дослідження індивідуально-профілактичних заходів щодо запобігання хуліганству.

Виклад основного матеріалу. А. І. Алексєєв, С. І. Герасимова, А. Л. Сухарев уважають, що індивідуальна профілактика спрямована на виявлення та усунення (блокування, нейтралізацію) криміногенних факторів, безпосередньо пов'язаних із поведінкою, способом життя, мікросередовищем таких осіб [2, с. 40], що, як убачається, значно звужує зміст цього виду запобігання злочинам та більшою

мірою відображає соціально-правову природу заходів загальносоціальної профілактики злочинів. Узагальнюючи в цілому наявні наукові підходи з означеної проблематики, А. І. Алексєєв та О. Б. Сахаров індивідуальну профілактику злочинів розуміють як систему цілеспрямованого, організованого, з урахуванням педагогічних вимог, виховного впливу на свідомість, почуття, волю особи, щодо якої здійснюється профілактика з метою усунення, нейтралізації, блокування в неї негативних й одночасно формування позитивних якостей, стереотипів та звичок законослухняної поведінки [3, с. 53]. Цілком погоджуємося з думкою згаданих учених та зі свого боку додамо, що загальносоціальні та навіть спеціальні заходи щодо профілактики та запобігання є корисними для створення певної основи, на якій будуються кримінологічні стратегії. Коли мова йде про необхідність зниження рівня певного виду кримінально протиправної діяльності, доцільно насамперед застосовувати саме індивідуальні заходи, котрі спрямовані на осіб, які вчиняють такі суспільно небезпечні діяння.

Вивчаючи злочин як окремий механізм індивідуальної злочинної поведінки, слід зазначити, що він є системою, яка підпорядковується дії певних закономірностей. Важливу роль у механізмі індивідуальної злочинної поведінки відіграють психологічні фактори, які проявляються у споживчій мотиваційній сфері злочинної поведінки та стані злочинця на момент скоєння злочину, а також мотиваційні та вольові фактори, що забезпечують подолання труднощів за умов досягнення цілей, спонукають до активних дій за наявності внутрішніх та зовнішніх перешкод [16, с. 115–118]. Учені-юристи висловлюють різні думки стосовно сутності індивідуальної профілактики та подають неоднозначні визначення цьому поняттю. Так, Д. А. Кирилов вважає, що до неї належать заходи щодо ресоціалізації особистості людей, від яких можна реально очікувати вчинення злочинів [13, с. 17]. Більш повне й обґрунтоване розуміння сутності цього поняття запропонував Г. І. Фільченков, який указав, що індивідуальна профілактика полягає у своєчасному виявленні осіб, від яких, судячи з протиправної поведінки, можна очікувати вчинення злочинів, та вживанні до таких осіб передбачених законом заходів виховного та іншого впливу з метою запобігання злочинів, усунення причин й умов, що їм сприяють [25, с. 45]. Кримінальне правопорушення за будь-яких умов є результатом волевиявлення людини. Таке волевиявлення може полягати у прийнятті рішення щодо вчинення або невчинення певних дій, які спровокують суспільно небезпечні наслідки. Звичайно, коли мова йде про протиправне діяння безумовно враховується роль як кримінального правопорушника, так і потерпілого в механізмі протиправної поведінки. До того ж і хуліганство є достатньо непередбачуваним актом, оскільки часто складно спрогнозувати, що саме стане каталізатором такої негативної реакції особи. Ураховуючи це, цілком зрозуміло, що взаємодія з особами, які або вже вчинили, або мають схильність до вчинення кримінально протиправних хуліганських дій (наприклад, притягалися до адміністративної відповідальності за аналогічні діяння), є дуже важливою складовою в загальній системі запобігання та протидії кримінально протиправній діяльності.

О. М. Джужа індивідуальну профілактику визначає як процес впливу соціального оточення на тих осіб, від яких можна очікувати вчинення злочинів. Цей вид діяльності є цілеспрямованою роботою з конкретною людиною та її найближчим оточенням. Об'єктами такої профілактики є індивіди, поведінка та спосіб життя яких свідчать про реальну ймовірність учинення ними злочинів.

Погляди, мотиви, система ціннісних орієнтацій особи можуть бути основою для профілактичного впливу на неї лише тоді, коли ці погляди, мотиви, орієнтації мали вияв в антигромадській поведінці. Зважаючи на механізм злочинної поведінки, індивідуальна профілактика має бути спрямована на особу та її негативні риси, на середовище, що формує цю особу, а також на умови, обставини, ситуації, що сприяють або полегшують учинення злочинів [18, с. 301]. Повністю поділяємо думку вченого. Дійсно, не тільки спеціальна та загальносоціальна профілактика має враховувати саме симбіоз об'єктивних та суб'єктивних чинників, які сприяють або обумовлюють суспільно небезпечне діяння. Хуліганство безпосередньо залежить від акту поведінки правопорушника, при цьому певна частина діянь зумовлені потерпілими. У зв'язку з чим установлення мотивації та причинно-наслідкових зв'язків допомагають дібрати правильні заходи та засоби індивідуального кримінологічного впливу на особу.

Заходи щодо індивідуальної профілактики, на відміну від загальної, спрямовані безпосередньо на особу професійних злочинців і обставини, що формують антигромадську позицію. Індивідуальний виховний вплив на особу правопорушника пов'язаний із запобіганням протиправної поведінки осіб, які ще не мають сформованої антигромадської установки. І це цілком зрозуміло. Чого не скажеш про злочинця-професіонала, який уже пройшов випробування кримінальним покаранням. Однак і тут категорично заперечувати можливість уживання педагогічних заходів, мабуть, не варто. Коли йдеться про заходи щодо запобігання здійснення злочинів «професіоналами», то варто враховувати неминучість примусових заходів, оскільки ці особи є важковиховуваними і є, по суті, невинуватими. Вони й самі цього не заперечують. Ось чому так важливо разом з індивідуальною профілактикою вживати комплексні заходи для припинення злочинної діяльності на стадії підготовки чи замаху на злочини [19, с. 547]. Висловлена думка має право на існування, однак, на наш погляд, вона більш доречна, коли мова йде про насильницькі або майнові кримінальні правопорушення. Поняття «злочинець-професіонал» навряд чи можна застосовувати до особи, яка вчинила хуліганські дії, навіть якщо це відбувалося неодноразово. У цьому разі індивідуальна робота може проводитися на будь-якому етапі, оскільки часто хуліганські дії обумовлені лише одним чинником (алкогольна залежність, надмірна агресія тощо), викорінення якого є достатнім для вирішення проблеми.

Індивідуальна профілактика – це діяльність уповноважених органів з «індивідами», тобто окремими, конкретними людьми, носіями неповторних особливостей особистості, що сформувалися в результаті обставин їхнього розвитку, життєдіяльності та виховання. Індивідуальна профілактика злочинів здійснюється у двох формах – безпосередній та ранній. Г. А. Аванесов зазначає: «...виникає необхідність здійснення не тільки безпосередньої профілактики (коли об'єктом профілактичного впливу є особа, яка перебуває, так би мовити, у стані, наближеному до вчинення злочину), а й ранньої профілактики (тут об'єктом впливу є особистість, яка характеризується негативно, перебуває, однак, на стадії, так би мовити, ще віддаленій від вчинення злочину)» [1, с. 403]. Ми поділяємо думку вченого, особливо враховуючи те, що остання теза максимально актуальна в контексті досліджуваного нами кримінального правопорушення.

Спрямовуючи індивідуальну профілактику на особу, необхідно враховувати умови, обставини, ситуації, що сприяють чи унеможливають скоєння кримінально

караних діянь. Індивідуальна профілактика виконує роль соціального інструмента, метою якого є нейтралізація або усунення негативних внутрішніх рис, коригування поведінки. В. М. Бурлаков пропонує механізм індивідуальної профілактики, що допоможе діагностувати криміногенні вади особистості. Він структурує цей процес на самостійні етапи:

- виявлення осіб, які підлягають профілактичному впливу;
- вивчення особистості та умов її перебування у соціальному середовищі;
- прогнозування антигромадської поведінки та планування запобіжних заходів;
- реалізація цих заходів і контроль за отриманими результатами;
- фіксація досягнення цілей індивідуальної профілактики [5, с. 86–87].

Зазначений підхід є актуальним, проте в разі хуліганства маємо внести певні корективи. Тож пропонуємо такі етапи індивідуальної профілактики злочинів: 1) виявлення осіб, схильних до вчинення хуліганських дій (ті, що мають певні залежності, притягувалися до адміністративної / кримінальної відповідальності за хуліганство тощо); 2) установлення особливостей механізму кримінально-протиправної поведінки (детермінаційний комплекс); 3) вивчення особи кримінального правопорушника, його громадської позиції та ролі в суспільстві (мікросоціальні зв'язки); 4) планування запобіжних заходів з урахуванням індивідуального детермінаційного комплексу правопорушника; 5) реалізація індивідуальних профілактичних заходів; 6) фіксація досягнутих результатів та тимчасовий контроль з метою своєчасного попередження рецидиву.

Комплекс заходів, що охоплює система індивідуальної профілактики злочинів, не є суворим алгоритмом. За допомогою програмного забезпечення необхідно створювати умови для вибору таких заходів, з огляду на конкретні умови. Однак свобода вибору є відносною, оскільки вона має бути обмежена рамками законності, відомчими нормативними актами, обов'язковим прокурорським наглядом і визначатися інтересами оптимального досягнення результату в конкретних умовах [8, с. 440]. Пошук і встановлення прогностично значущих ознак злочинної поведінки є головним, але не вичерпним завданням прогнозування. Передбачається, що на кожну особу, щодо якої складається прогноз, створюється індивідуальний банк даних, тому прогностичний висновок багато в чому залежить від кількості прогностичних ознак, що його обґрунтовують, тобто отриманої відповідно до чинного законодавства інформації. Відтак неодмінною умовою дієвості прогнозування і подальшого запобігання є ретельне вивчення особи, щодо якої планується здійснення індивідуального впливу або корекції, на предмет установлення наявності в неї прогностичних ознак, які містяться в дослідницькій карті [23, с. 179]. Прогнозування ймовірно суспільно небезпечної та антигромадської поведінки кримінального правопорушника надає можливість створити план дій, котрі дозволять здійснити деструктивний вплив на комфортну для кримінального правопорушника ситуацію.

Це обумовлено тим, що кримінологічне прогнозування, яке полягає в науковому передбаченні змін тенденцій і закономірностей злочинності в майбутньому, забезпечує законодавця інформацією, урахування якої дозволяє вчасно вносити відповідні корективи у кримінальне законодавство. Кримінологічні прогнози стану, структури, динаміки злочинності сприяють вивченню всіх інших передумов можливої декриміналізації окремих злочинних діянь або, навпаки,

передбачуваного посилення їхньої пеналізації. У цих умовах кримінологічне прогнозування є початковою ланкою, відправною точкою кримінально-правового прогнозування: перспективи розвитку кримінального законодавства можуть бути правильно визначені тільки на основі інформації, отриманої в результаті кримінологічного прогнозу. Соціологічні дослідження, до речі, показують, що кримінальне законодавство в певних сферах змінюється залежно від того, як еволюціонує відповідна злочинність (наприклад, економічна). Не менш важлива для практики протидії злочинності й оцінка зворотного зв'язку кримінологічного та кримінально-правового прогнозування. У процесі кримінологічного прогнозування необхідно брати до уваги «коефіцієнти похибки» у вигляді запланованих законодавцем акцій із криміналізації або декриміналізації певних видів злочинів. Ігнорування ролі законодавця, його внеску щодо визначення злочинного і кримінально караного кола може суттєво знизити цінність та інформативність кримінологічного прогнозування. У цьому разі розглянуті види прогнозування міняються місцями, і вже кримінально-правове прогнозування служить вихідною базою для здійснення науково обґрунтованого кримінологічного прогнозу [7, с. 179]. Відповідні дослідження доводять, що зміни в законодавстві у зв'язку з прийняттям у 2001 р. нового Кримінального кодексу України (далі – КК України) суттєво вплинули не тільки на якісну характеристику злочинності, а й на її динаміку. І хоча такі зміни дійсно важко передбачати заздалегідь, це аж ніяк не означає, що їх не варто враховувати взагалі, до того ж нам відомі доволі успішні спроби реалізації цього завдання [22, с. 8; 24, с. 11]. Отже, індивідуальні профілактичні заходи мають включати індивідуальне кримінологічне прогнозування.

Учені, що цікаво, вказують, що на рівні індивідуального запобігання злочинам попередження проявляється як інформування потенційного злочинця про нераціональність спланованого ним кримінального правопорушення. Головною ознакою цієї форми запобігання є наявність зусиль, що застосовуються до конкретних осіб, які вже мають намір вчинити злочин. З позиції кримінального права це означає, що попередженням злочину є діяльність суб'єктів запобігання на стадії виявлення умислу на його вчинення. Якщо попередження не зупиняє потенційного правопорушника і він розпочинає підготовку до вчинення кримінального правопорушення, то застосовується третій, останній засіб запобігання злочинності – припинення фактично розпочатого створення умов для вчинення кримінального правопорушення, тобто припинення готування до його вчинення (ст. 15 КК України) [17, с. 108]. Проблема запобігання хуліганству полягає в тому, що часто такі дії складно спрогнозувати, оскільки інколи навіть сам правопорушник не може відповідати за свої реакції на об'єктивні подразники. Саме тому ще раз наголошуємо на важливості своєчасного встановлення осіб, потенційно здатних на антигромадську поведінку. Це дуже легко реалізовується на практиці шляхом проведення бесід із сусідами, колегами, родиною тощо. Однак такі дії належать до інших рівнів процесу запобігання кримінально протиправній діяльності.

Припинення кримінального правопорушення залишається у сфері запобіжної діяльності за умови, що діяння, учинене в процесі готування до злочину, не є кримінально караним. Якщо за готування до злочину передбачено кримінальну відповідальність, припинення такого готування слід розцінювати вже не як засіб запобігання, а як правове реагування на його вчинення. Правовим реагуванням, а не запобіганням слід вважати припинення злочину і на стадії замаху

на його вчинення, адже замах визнається кримінально караним діянням. Під час кримінального провадження органи кримінальної юстиції запобігають не лише рецидиву злочинної поведінки особи, яку притягають до кримінальної відповідальності, а й первинним кримінальним правопорушенням невизначеного кола інших осіб. Запобігання первинним злочинам, здійснюване органами кримінальної юстиції у процесі кримінального провадження за фактом учинення іншого злочину, слід вважати кримінально-юстиційним, а не спеціально-кримінологічним, оскільки воно здійснюється такими органами в межах процесуальної форми, хоча ця відмінність між ними умовна [17, с.109]. Індивідуальне профілактичне запобігання можна вважати також достатньо дієвим допоміжним інструментом кримінально-правової протидії, оскільки взаємодія з кримінальним правопорушником дозволяє знизити рівень його суспільної небезпеки, що певним чином вплине на обсяг кримінальної відповідальності.

Фізичні та біологічні властивості особи злочинця, що вчинив хуліганство, мають значення у слідчій ситуації, коли особа зникла з місця події. Адже в цей момент значення мають насамперед такі відомості, як зовнішні ознаки та опис одягу злочинця; його функціональні ознаки (хода, міміка, жести тощо); тембр голосу та ін. Проте не завжди можна визначити залежність між певними фізичними (наприклад, статурою) або біологічними (наприклад, голосом) властивостями та особою, яка вчинює злочини зазначеної категорії. Дійсно, іноді злочинцю для заподіяння тілесних ушкоджень потрібно мати відповідну фізичну силу чи володіти певними біологічними ознаками. До того ж не можна однозначно назвати ці ознаки постійними. Вивчення особи проводиться для належного розслідування злочинів, виявлення обставин, що сприяли його вчиненню, вирішення питання про призначення покарання і, нарешті, для перевиховання засудженого, а також вивчення проводиться для виявлення причин злочинності та розробки на цій основі методів, спрямованих на її попередження [14, с. 7]. У цьому контексті необхідно звернути увагу на те, що вивчення особи кримінального правопорушника з метою ретельного відбору індивідуальних профілактичних заходів є елементом, котрий пов'язує науки кримінально-правового циклу, такі як кримінологія, кримінальне право та криміналістика. Як відомо, ще Ч. Ломброзо пов'язував біологічні особливості людини з її поведінкою, у тому числі – неправомірною. Саме тому в контексті індивідуального запобігання хуліганству доцільно говорити про необхідність диференціації кримінологічного впливу залежно від статевої та вікової приналежності людини.

Якщо говорити про взаємозв'язок кримінології та криміналістики в частині розробки стратегії щодо індивідуального запобігання, варто звернути увагу на думки вчених. Так, наприклад, Л. В. Васильєв, А. В. Дулов, А. С. Кривошеєв, Г. К. Курашвілі вважали, що вивчення особи злочинця необхідне тільки для вирішення завдань, що стоять перед криміналістичною тактикою [15, с. 7]. А. Р. Ратінов, Н. Т. Ведерніков, П. П. Цветков, І. А. Матусевич стверджують, що існує об'єктивна потреба використання відомостей про особу злочинця стосовно не тільки криміналістичної тактики, а й методики розслідування злочинів [21, с. 53–54]. В. К. Гавло зазначає, що криміналістику та її методику цікавлять такі дані про особу суб'єкта злочину, які вказують на закономірні зв'язки між ним і вчиненим злочином, що проявляються зовні – у різних наслідках скоєного. Із цієї точки зору особу треба вивчати як слідоутворюючий об'єкт, джерело інформації про вчинений злочин і як засіб його розкриття [6, с. 197]. На думку М. М. Демідова, особа

злочинця як елемент криміналістичної характеристики – це стійка криміналістично значуща сукупність психофізичних властивостей і якостей, мотиваційних установок, емоційної та раціональної сфер людської свідомості, що відобразилися у слідах злочину в процесі підготовки, вчинення і приховання слідів злочину, а також поведінки після вчинення злочину [9, с. 39]. Особливе значення для криміналістичного вчення про особу злочинця має з'ясування її типових рис. М. Г. Коршик, С. С. Степичев особу злочинця розглядають як сукупність таких характеристик: демографічні дані; дані, що характеризують соціальний стан обвинуваченого; відомості про умови життя обвинуваченого; відомості про стан його здоров'я; характер і темперамент [14, с. 16]. У контексті нашого дослідження з кримінологічної точки зору найбільш цікавим убачається підхід М. М. Демідова. Учений дуже точно визначає основні риси особи кримінального правопорушника, які мають бути враховані під час створення індивідуальних стратегій щодо запобігання кримінально протиправній діяльності (сукупність психофізичних властивостей і якостей, мотиваційних установок, емоційної та раціональної сфер людської свідомості, що відобразилися у слідах злочину в процесі підготовки, вчинення і приховання слідів злочину, а також поведінки після вчинення злочину) (курсив мій. – Д. Д.). Людина, яка вчинила хуліганство, частіше за все не намагається приховати сліди свого правопорушення, оскільки воно, здебільшого, є спонтанним актом волевиявлення. До того ж саме особливості її психофізики та сприйняття навколишнього середовища відображено в манері вчинення кримінального правопорушення та особливостях об'єктивної сторони. Саме це має враховуватися під час обрання способів індивідуального запобігання.

Особа злочинця, як і будь-якої іншої людини, характеризується різноманіттям ознак: демографічних (стать, вік, стан здоров'я), моральних (світогляд, інтереси, спрямованість), соціальних (трудових, сімейно-побутових) та психологічних (емоції, темперамент, вольові якості тощо). Ці ознаки знайшли свій вияв в індивідуальних властивостях особи злочинця, його стосунках із потерпілим. У психології існує визначення психологічної структури особи, що складається з чотирьох підструктур:

- 1) спрямованість особи (потяги, бажання, інтереси, ідеали, світогляд, переконання), що формується у процесі виховання;
- 2) досвід (знання, уміння, навички і звички, набуті особистим досвідом, навчанням, але вже з помітним впливом біологічних якостей особи);
- 3) індивідуальні особливості окремих психічних процесів як форм відображення психічного стану особи (емоції, відчуття, мислення, сприйняття, увага, почуття, воля, пам'ять);
- 4) біологічно обумовлена підструктура, що поєднує темперамент особи, її статеві та вікові якості, а також патологічні зміни [12, с. 128–129].

Усе це дуже важливі аспекти, які мають враховуватися під час обрання стратегії щодо запобігання.

Є. О. Центров зазначає, що вчиняючи злочин, а особливо готуючись до нього, злочинець оцінює не тільки обстановку, у якій він буде діяти, але й особу потерпілого (стать, вік, фізичну силу, інтелектуальні можливості, її морально-психологічні та інші індивідуальні особливості) [27, с. 58]. Науковці серед агресивних реакцій злочинця виділяють:

- фізичну агресію (напад) – це застосування фізичної сили до іншої особи;

- непряму агресію – це може бути агресія, спрямована опосередковано на іншу особу (злостиві плітки, жарти) або спрямована ні на кого (крики, биття кулаком по столу тощо);
- дратівливість – це готовність до вияву негативних почуттів за найменшого збудження (грубість, різкість);
- негативізм – опозиційна манера поведінки від пасивного опору до активної боротьби проти встановлених звичаїв і законів;
- образу – ненависть до оточуючих за правдиві та вигадані свідчення;
- підозрілість – усі люди завдають або планують завдати шкоду;
- вербальну агресію – висловлення негативних емоцій як через крики, сварку, так і через словесні відповіді (прокльони, погрози) [10, с. 100–106; 26, с. 8].

На жаль, більшість сучасних розробок не є універсальними та не можуть однаково застосовуватися і до осіб, котрі вчинили більш тяжкі (особливо насильницькі) кримінальні правопорушення, і до тих, хто вчинив хуліганство. Саме тому доцільно вести мову про агресію, котра має бути максимально знижена під час роботи з правопорушником.

Агресивність – це стійка риса особистості, що проявляється в готовності до агресивної поведінки, виражається у прагненні до наступальних або насильницьких дій, спрямованих на нанесення ушкоджень або на знищення об'єкта наступу [28, с. 8]. Така негативна риса яскраво виявляється під час вчинення хуліганських дій. Злочинці байдужі до страждань (моральних та фізичних) інших людей, навпаки, вони прагнуть їх завдати (шляхом учинення грубих, безжальних та деспотичних дій), отримати внутрішнє задоволення від цього.

Імпульсивність – особливість поведінки людини (у стійких формах – риса характеру), яка виражається у схильності діяти за першого спонукання під впливом зовнішніх обставин чи емоцій [20, с. 132]. Своєчасне виявлення осіб, схильних до надмірної агресії, котра може переходити в заподіяння фізичного болю та страждання, зухвалої образи, може допомогти попередити хуліганські дії.

Особливостями особистості хуліганів є часте вчинення злочинів спонтанно, без чіткої мети чи наміру, керування раптовими бажаннями та примхами. Вони не обдумують свої вчинки, не зважають на всі «за» та «проти», швидко реагують і настільки ж швидко шкодують про вчинене. Егоїзм означає себелюбність, надання переваги своїм особистим інтересам перед інтересами суспільними та інтересами інших людей [28, с. 116]. Егоїзм проявляється в упертості та неприйнятності всього; зосередженості на власному «Я»; завищеній самооцінці та вірі у власну неперевершеність; низькій мотивації займатися суспільно-корисними справами; схильності до ілюзій, будь-яких залежностей (алкоголь, наркотики, соціальні мережі тощо); нівелюванні (до повної відсутності) моральних критеріїв оцінки своїх вчинків. Під час хуліганства така риса проявляється в бажанні повернути до себе увагу будь-яким способом (зокрема і протиправним), зневажливому ставленні до інтересів, прав і свобод інших осіб, виправданні власних протиправних учинків будь-якими іншими чинниками, а не власними діями.

Негативізм – це прагнення діяти неодмінно всупереч позиції панівної більшості, за будь-яку ціну та у всіх випадках утвердити протилежну точку зору. Крім клінічних випадків безглузлого опору, негативізм як ситуативна реакція або особистісна риса зумовлений потребою суб'єкта в самоствердженні, у захисті свого «Я», а також є наслідком сформованого егоїзму суб'єкта і його відчуження від потреб та інтересів інших людей [28, с. 219, 281]. Дуже часто особи, які вчиняють

хуліганські дії, заздалегідь готують знаряддя, котре допоможе їм у реалізації зухвалого наміру порушити громадський порядок. Підтвердженням нашої тези є такий приклад.

Так, відповідно до вироку Бабушкінського районного суду м. Дніпра від 28 листопада 2017 року у справі № 200/19684/17 (провадження 1кп-200/716/17) особу було обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 296 КК України, за таких обставин: 11.09.2017 року близько 13.00 год обвинувачений із хуліганських міркувань, грубо порушуючи громадський порядок через мотиви явної неповаги до суспільства, виявляючи особливу зухвалість, що виразилося у зневажливому ставленні до наявних правил поведінки й моральності у громадських місцях, прагнучи продемонструвати свою зневагу та самоутвердитися через приниження інших осіб, застосовуючи невстановлену в процесі досудового слідства вогнепальну зброю, учинив хуліганство за таких обставин.

Так, 11.09.2017 року близько 13.00 год обвинувачений усвідомлював, що він знаходиться у громадському місці, мав при собі невстановлену в процесі слідства вогнепальну зброю, зустрів двох осіб (одна з них – незнайома, інша – малознайома), які стояли біля під'їзду № 1 буд. № 6 по вул. Козака Мамая у м. Дніпрі. Після чого обвинувачений безпричинно, з хуліганських міркувань, грубо порушуючи громадський порядок, через мотиви явної неповаги до суспільства, супроводжуючи свої дії особливою зухвалістю, усвідомлюючи протиправний характер своїх дій, однак прагнучи самовиразитися таким чином, тобто показати свою зневагу до наявних загальноприйнятих правил і норм поведінки в суспільстві, перебуваючи на відстані близько 10 метрів від потерпілих, утримуючи в правій руці невстановлену в процесі слідства вогнепальну зброю, здійснив один постріл у тулуб потерпілому предметом округлої форми (кулею), завдавши йому тілесних ушкоджень у вигляді сліпого непроникаючого вогнепального поранення передньої черевної стінки ліворуч, яке розпочинається раною на передній поверхні черева ліворуч, ближче до гребня лівої клубової кістки, далі переходить у рановий канал, що йде спереду назад з ушкодженням шкіри, підшкірно-жирової клітковини та сліпо закінчується в м'язах передньої черевної стінки. Це поранення за своїм характером відноситься до легких тілесних ушкоджень, що спричиняє короточасний розлад здоров'я тривалістю понад 6 діб, але не більше ніж три тижні (21 день).

Після чого обвинувачений, утримуючи при собі невстановлену слідством вогнепальну зброю, разом із потерпілим сіли в невстановлений слідством транспортний засіб (таксі) та залишили місце вчинення злочину. Близько 13 год 25 хв обвинувачений приїхав на невстановленому слідством транспортному засобі (таксі) на парковку ТРЦ «Терра», розташовану за адресою: просп. Богдана Хмельницького, 118-д, де вийшов із таксі та побачив знайомого, який ішов повз зупинку громадського транспорту, що знаходиться біля ТРЦ «Терра» на просп. Богдана Хмельницького, 118-д. Далі обвинувачений, перебуваючи на вказаній зупинці громадського транспорту, усвідомлюючи, що він знаходиться в громадському місці, застосувавши невстановлену в процесі слідства вогнепальну зброю, з відстані близько двох метрів від потерпілого здійснив один постріл у щелепу зліва, завдавши потерпілому тілесних ушкоджень у вигляді вогнепального поранення щелепи, унаслідок чого потерпілий отримав перелом верхньої щелепи зліва [11] (курсив мій. – Д. Д.). Цей

вирок є показовим прикладом негативізму та нігілізму особи, котра, усвідомлюючи протиправність та антиморальність своїх дій, продовжувала порушувати громадський порядок, застосовуючи при цьому предмет, який має підвищену суспільну небезпечність.

Під час учинення протиправних дій, які грубо порушують громадський порядок, негативізм проявляється передусім в установці особи на заперечення встановлених вимог у суспільстві щодо норм спілкування та поведінки з іншими людьми, що призводить до вчинення показових протиправних дій, спрямованих на знецінення наявних правил. Фанатизм – жагуча відданість своїм переконанням, поєднана з крайньою нетерпимістю до чужих поглядів і прагнень. Такі особи знаходять підтримку у взаємному визнанні, їм характерна підвищена емоційність, некритичне ставлення до будь-якої інформації, що підтверджує їхні погляди, неприйняття критики, навіть доброзичливої [28, с. 566]. Ця риса притаманна хуліганам – представникам різних субкультур (панки, скінхеди тощо), учасникам угруповань «за інтересами» (клуби футбольних фанатів). Фанатизм характерний для осіб молодого віку, які не знаходять підтримки в соціумі та долучаються до кола однодумців. Дотримуючись правил групи (часто асоціальних), вони отримують визнання та здобувають авторитет, виправдовуючи протиправні вчинки «вищою метою». Убачається, що зазначені негативні риси особистості (їхній перелік не є вичерпним), як кожна окремо, так і в поєднанні з іншими, можуть формувати протиправне прагнення особи до вчинення кримінального правопорушення [4]. Отже, на нашу думку, *індивідуальне запобігання хуліганству необхідно розуміти як комплекс кримінологічно-психологічних заходів та засобів, спрямованих на своєчасне виявлення, попередження та корекцію особистісних якостей людини (ціннісні орієнтації, мотиви тощо), котрі спотворюють у її свідомості встановлені заборони щодо порушення громадського порядку та моральності й обумовлюють прагнення вчинити хуліганські дії з метою самореалізації та демонстрації антигромадської поведінки (курсив мій. – Д. Д.).*

Висновки. Таким чином, на основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що більша частина індивідуальних профілактичних заходів щодо запобігання хуліганству полягає у встановленні та корекції якостей особи, котрі призводять до демонстрації нею своєї агресії та зухвалості. Значно ускладнює процес реалізації такої стратегії часто непередбачуваний характер досліджуваного суспільно небезпечного діяння та важкий у прогнозуванні детермінаційний комплекс. До того ж наразі саме індивідуальні профілактичні заходи щодо запобігання хуліганству можна вважати максимально ефективними в боротьбі з проявами хуліганства.

Список використаних джерел

1. Аванесов Г. А. Криминология. М. : Академия МВД СССР. 1984. 500 с.
2. Алексеев А. И., Герасимов С. И, Сухарев А. Я. Криминологическая профилактика: теория, опыт, проблемы : монография. М. : НОРМА, 2001. 496 с.
3. Алексеев А. И., Сахаров А. Б. Причины преступлений и устранение их органами внутренних дел. М. : Академия МВД СССР, 1985. 256 с.
4. Артюхова В. В. Хуліганство: кримінально-правове та криминологічне пізнання : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.08. Київ, 2021. 313 с.
5. Бурлаков В. Н. Криминогенная личность и индивидуальное предупреждение преступлений: проблемы моделирования. СПб., 1998. 184 с.
6. Гавло В. К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений. Томск : Изд. Томского у-та, 1985. 333 с.

7. Гладкова Є. О. Функціональний зміст прогнозування у сфері протидії злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 2. С. 178–186.
8. Гладкова Є. О. Теоретичні та прикладні аспекти тактики протидії злочинності. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*: тези доп. круглого столу. Харків, 2017. С. 48–52.
9. Демидов Н. Н. Изучение личности преступника в процессе расследования: дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Волгоград, 2003. 187 с.
10. Ениколопов С. Н. Некоторые результаты исследования агрессии. Личность преступника как объект психологического исследования. Москва : Всесоюзный ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1979. С. 100–109.
11. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 19.05.2021).
12. Жбанков В. А. Человек как носитель криминалистически значимой информации. Москва : УМЦ при ГУК МВД РФ, 1993. 149 с.
13. Кириллов Д. А. Индивидуальная профилактика преступлений органами внутренних дел : учеб. пособ. Тюмень : Тюмен. ВШ МВД РФ. 1994. 112 с.
14. Коршик М. Г., Степичев С. С. Изучение личности обвиняемого на предварительном следствии. М. : Юрид. лит-ра, 1969. 20 с.
15. Кривошеев А. С. Изучение личности обвиняемого в процессе расследования. М., 1971. 80 с.
16. Кримінологія (Загальна частина) : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Бандурки; А. Б. Блага, І. Г. Богатирьов, Л. М. Давиденко та ін. Харків : Вид-во Харків. нац. ун-ту внутр. справ, 2010. 240 с.
17. Куц В. М. Протидія злочинності: сутність і зміст. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4. С. 103–112.
18. Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / відп. ред.: В. В. Коваленко, Є. М. Моїсєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ : Атіка, 2010. Т. VI : Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). 1128 с.
19. Профілактика злочинів : підручник / за заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Атіка. 2011. 718 с.
20. Психологический словарь / под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Педагогика-Пресс, 1998. 440 с.
21. Ратинов А. Р. Советская психология как наука. *Советское государство и право*. 1965. № 5. С. 53–54.
22. Солопанов Ю. В. Кримінологічне прогнозування і планування боротьби з преступністю : лекція. М. : МВШМ МВД СССР, 1983. 38 с.
23. Сподарик Н. І. Кримінологічне запобігання підрозділами Національної поліції України насильницьким злочинам проти життя та здоров'я особи, що вчиняються студентами ВНЗ : дис. ... канд. юрид. наук / Приватний вищий навчальний заклад «Львівський університет бізнесу та права». Львів, 2018. 279 с.
24. Токарев А. Ф. Кримінологічне прогнозування і планування предупреждения преступлений : лекція. М. : Академия МВД СССР, 1990. 28 с.
25. Фильченков Г. И. Предупреждение и раскрытие групповых преступлений несовершеннолетних : учеб. пособ. Москва : ВНИИ МВД России. 1997. 146 с.
26. Храмов О. М. Кримінологія вербальної агресії : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2003. 19 с.
27. Центров Е. Е. Криміналістическое учение о потерпевшем. Москва : Изд-во МГУ, 1988. 158 с.
28. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 640 с.

References

1. Avanesov, G. A. (1984). *Kriminologiya [Criminology]*. M. : Akademiya MVD SSSR. 500 s. [in Russian].
2. Alekseev, A. I., Gerasimov, S. I., Suharev, A. YA. (2001). *Kriminologicheskaya profilaktika: teoriya, opyt, problemy: monografiya [Criminological prevention: theory, experience, problems: monograph]*. M. : NORMA. 496 s. [in Russian].
3. Alekseev, A. I., Saharov, A. B. (1985). *Prichiny prestuplenij i ustranenie ih organami vnutrennih del [Causes of crimes and elimination of their internal affairs bodies]*. M. : Akademiya MVD SSSR. 256 s. [in Russian].
4. Artiukhova, V. V. (2021). *Khulihanstvo: kryminalno-pravove ta kryminolohichne piznannia [Hooliganism: Criminal and Legal and Criminological Cognition]* : dys. ... kand. yur. nauk : 12.00.08. Kyiv. 313 s. [in Ukrainian].

5. Burlakov, V. N. (1998). Kriminogennaya lichnost' i individual'noe preduprezhdenie prestuplenij: problemy modelirovaniya [Criminal Personality and Individual Warning of Crimes: Simulation Problems]. SPb. 184 s. [in Russian].
6. Gavlo, V. K. (1985). Teoreticheskie problemy i praktika primeneniya metodiki rassledovaniya otdel'nyh vidov prestuplenij [Theoretical problems and practice of applying the methodology of investigation of certain types of crimes]. Tomsk : Izd. Tomskogo u-ta. 333 s. [in Russian].
7. Hladkova, Ye. O. (2015). Funktsionalnyi zmist prohozuvannia u sferi protydii zlochynnosti. Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy [Functional content of prediction in the field of combating crime. Bulletin of the Criminological Association of Ukraine]. № 2. S. 178–186 [in Ukrainian].
8. Hladkova, Ye. O. (2017). Teoretychni ta prykladni aspekty taktyky protydii zlochynnosti. Pravoohoronna funktsiia derzhavy: teoretyko-metodolohichni ta istoryko-pravovi problemy [Theoretical and applied aspects of crime counteraction tactics. Law enforcement function of the state: theoretical and methodological and historical and legal problems] : tezy dop. kruhloho stolu. Kharkiv. S. 48–52 [in Ukrainian].
9. Demidov, N. N. (2003). Izuchenie lichnosti prestupnika v processe rassledovaniya [Study of the personality of the criminal in the process of investigation] : diss. ... kand. yurid. nauk : 12.00.08. Volgograd. 187 s. [in Russian].
10. Enikolopov, S. N. (1979). Nekotorye rezul'taty issledovaniya agreszii. Lichnost' prestupnika kak ob"ekt psichologicheskogo issledovaniya [Some results of the study of aggression. The personality of the criminal as an object of psychological research]. Moskva : Vsesoyuznyj in-t po izucheniyu prichin i razrabotke mer preduprezhdeniya prestupnosti. S. 100–109 [in Russian].
11. Yedyni derzhavnyi reistr sudovykh rishen [The only State Register of Court Decisions]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/> (data zvernennia: 19.05.2021) [in Ukrainian].
12. ZHbankov, V. A. (1993). Chelovek kak nositel' kriminalisticheskoi znachimoi informacii [Man as a carrier of criminalistic information]. Moskva : UMC pri GUK MVD RF. 149 s. [in Russian].
13. Kirillov, D. A. (1994). Individual'naya profilaktika prestuplenij organami vnutrennih del : ucheb. posob. [Individual prevention of crimes internal affairs authorities : tutorial]. Tyumen' : Tyumen. VSH MVD RF. 112 s. [in Russian].
14. Korshik, M. G., Stepichev, S. S. (1969). Izuchenie lichnosti obvinyaemogo na predvaritel'nom sledstvii [Study of the person of the accused on the preliminary investigation]. M. : YUrid. lit-ra. 20 s. [in Russian].
15. Krivosheev, A. C. (1971). Izuchenie lichnosti obvinyaemogo v processe rassledovaniya [Study of the person of the accused in the investigation process]. M. 80 s. [in Russian].
16. Kryminolohiia (Zahalna chastyna) : navch. posib. [Criminology (General Part) : tutorial] / za zah. red. O. M. Bandurky, A. B. Blaha, I. H. Bohatyrov, L. M. Davydenko ta in. Kharkiv : Vyd-vo Kharkiv. nats. un-tu vnutr. sprav, 2010. 240 s. [in Ukrainian].
17. Kuts, V. M. (2016). Protydii zlochynnosti: sutnist i zmist. Naukovyi chasopys Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy [Contracting Crime: Essence and Content. Scientific journal of the National Academy of Prosecutor's Office of Ukraine]. № 4. S. 103–112 [in Ukrainian].
18. Mizhnarodna politseiska entsyklopediia : u 10 t. [International Police Encyclopedia : in 10 volumes] / vidp. red.: V. V. Kovalenko, Ye. M. Moisieiev, V. Ya. Tatsii, Yu. S. Shemshuchenko. Kyiv : Atika, 2010. T. VI : Operatyvno-rozshukova diialnist politsii (militzii). 1128 s. [in Ukrainian].
19. Profilaktyka zlochyniv : pidruchnyk [Prevention of crimes : tutorial] / za zah. red. O. M. Dzhuzhy. Kyiv : Atika. 2011. 718 s. [in Ukrainian].
20. Psichologicheskij slovar' [Psychological Dictionary] / pod red. V. P. Zinchenko, B. G. Meshcheryakova. 2-e izd., pererab. i dop. Moskva : Pedagogika-Press, 1998. 440 s. [in Russian].
21. Ratinov, A. R. (1965). Sovetskaya psichologiya kak nauka. Sovetskoe gosudarstvo i pravo [Soviet psychology as a science. Soviet State and Law]. № 5. S. 53–54 [in Russian].
22. Soloponov, YU. V. (1983). Kriminologicheskoe prognozirovanie i planirovanie bor'by s prestupnost'yu : lekciya [Criminological forecasting and criminality planning : lecture]. M. : MVSHM MVD SSSR, 38 s. [in Russian].
23. Spodaryk, N. I. (2018). Kryminolohichne zapobihannia pidrozdilamy Natsionalnoi politsii Ukrainy nasylnytskym zlochynam proty zhyttia ta zdorovia osoby, shcho vchyniautsia studentamy VNZ [Criminological prevention of units of the National Police of Ukraine for violent crimes against the life and health of persons committed by students of higher educational institutions] : dys. ... kand. yurid. nauk / Pryvatnyi vyshchyi navchalnyi zaklad «Lvivskiy universytet biznesu ta prava». Lviv. 279 s. [in Ukrainian].

24. Tokarev, A. F. (1990). Kriminologicheskoe prognozirovanie i planirovanie preduprezhdeniya prestuplenij : lekciya [Criminological forecasting and planning of crime prevention : lecture]. M. : Akademiya MVD SSSR. 28 s. [in Russian].
25. Fil'chenkov, G. I. (1997). Preduprezhdenie i raskrytie gruppovyh prestuplenij nesovershennoletnih : ucheb. posob. [Prevention and disclosure of group crimes minors : tutorial]. Moskva : VNII MVD Rossii. 146 s. [in Russian].
26. Khramtsov, O. M. (2003). Kryminolohiia verbalnoi ahresii [Criminology of verbal aggression] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08. Kharkiv. 19 s. [in Ukrainian].
27. Centrov, E. E. (1988). Kriminalisticheskoe uchenie o poterpevshe[m] [Criminalistic teaching about the victim]. Moskva : Izd-vo MGU. 158 s. [in Russian].
28. Shapar, V. B. (2007). Suchasnyi tlumachnyi psykhologichnyi slovnyk [Modern explanatory psychological dictionary]. Kharkiv : Prapor. 640 s. [in Ukrainian].

Demchyshyn Dmytro,

Lecturer

(Donetsk State University of Internal Affairs, Mariupol)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4172-1272>

INDIVIDUAL PREVENTIVE MEASURES TO PREVENT HOOLIGANISM

The article examines individual preventive measures to prevent hooliganism. Under the individual prevention of hooliganism, it was proposed to understand a complex of criminal and psychological measures and means aimed at the timely identification, prevention and correction of a person's personal qualities (value orientations, motives, etc.), which distort in her mind, prohibitions on violation of public order and morality are established and cause the desire to do hooligan actions with the aim of self-realization and demonstration of antisocial behavior. Most of the individual-prophylactic means of preventing hooliganism is to establish and correct personality traits that push it to demonstrate its aggression and insolence. The following stages of preventing hooliganism at the individual level are proposed: 1) identification of persons inclined to commit hooliganism (having certain dependencies, were brought to administrative / criminal liability for hooliganism, etc.); 2) establishing the features of the mechanism of criminal-illegal behavior (determination complex); 3) study of the personality of a criminal offender, his civic position and role in society (microsocial ties); 4) planning of measures taking into account the individual determination complex of the offender; 5) implementation of individual prophylactic means; 6) fixation of the achieved results and temporary control in order to timely prevent relapse. It is noted that the problem of preventing hooliganism is that it is often difficult to predict such actions, since sometimes even the offender himself cannot be responsible for his reactions to objective pathogens. It is believed that negative personality traits (their list are not exhaustive), both individually and in combination with others can form an unlawful aspiration of a person to commit a criminal offense. That is why the importance of timely identification of persons potentially capable of antisocial behavior is emphasized.

Key words: hooliganism; prevention; aggression; emotion; individual level.

Надіслано до редколегії 23.06.2021
Рекомендовано до публікації 30.06.2021